

ВПЛИВ ІДЕЙ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ НА ГУМАНІЗАЦІЮ В УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Стаття покликана сприяти формуванню знань про шляхи впливу основних ідей екзистенціалізму на гуманізацію в управлінні інноваційними процесами в загальноосвітніх закладах, а також про справжню «людяну освіту», яка, на думку екзистенціалістів, повинна пробуджувати в учнів інтерес до усвідомлення себе повноправними суб'єктами і стимулювати процес індивідуального вибору.

Ключові слова: екзистенціалізм, наукова парадигма, гуманізація, управління, інноваційні процеси.

Стаття направлена способствовать формированию знаний о путях влияния основных идей экзистенциализма на гуманизацию в управлении инновационными процессами в общеобразовательных учреждениях, а также о действительно «человечном образовании», которое, по мнению экзистенциалистов, должно пробуждать в учениках интерес к осознанию себя полноправными субъектами и стимулировать процесс индивидуального выбора.

Ключевые слова: экзистенциализм, научная парадигма, гуманизация, управление, инновационные процессы.

The ideas of the article promote knowledge formation about existential elements in the humanistic management of innovative trends in educational institutions and really «humanistic education». Such education should stimulate in pupils the cognitive interest and individual choice.

Key words: existentialism, scientific paradigm, humanization, management, innovative trends.

Постановка проблеми. Реалізація гуманізації в управлінні інноваційними процесами дозволяє формувати освітній простір із вираженими адаптивними властивостями і високою швидкістю реакції на виклики швидко змінюваних соціальних умів. Головною умовою в управлінні інноваційними процесами є його особистісна зорієнтованість, спрямована на те, щоб кожний вихованець став повноцінним, самодостатнім, творчим суб'єктом діяльності, пізнання, спілкування, вільною і самодіяльною особистістю. Саме в цьому і полягає гуманістична спрямованість освіти та пошуки нових підходів в управлінській діяльності центром і метою якого є особистість вихованця. Для екзистенціалізму людина завжди перебуває у процесі

становлення, роздумах, сумнівах, сподіваннях; завжди відповідає за те, що вона з собою зробила, її свобода і відповідальність за себе не мають меж. Людина має відчуття свободи особистої діяльності, і тому її потрібно розглядати не як об'єкт управління, а як суб'єкт, що свідомо обирає, зокрема, своє ставлення до себе, суспільства і світу. Свідомий вибір для екзистенціалізму – головний аспект людського життя.

Аналіз актуальних досліджень. Філософські концепції, зокрема управлінських систем, у сучасному гуманістичному вимірі досліджували такі вчені, як Б.В. Братаніч [2], О.Є. Висоцька [3], В.С. Лутай [7], М.І. Романенко [10], В.В. Сагуйченко [11], В.В. Химинець [14]. У цих дослідженнях обґрунтовано сутність освітніх інновацій як важливого чинника зміцнення демократичних засад в освіті, її особистісної орієнтації, утвердження духовних цінностей національної освіти. Виступаючи концептуальною основою нової освітньої парадигми, гуманізація стає важливою умовою ефективності управління інноваційними процесами, а гуманістичний підхід – складовою всіх управлінських технологій. Це, у свою чергу, актуалізує значення гуманістичних процесів у системах внутрішньошкільного управління, які регулюють інноваційні перетворення в закладах загальної середньої освіти. У наш час екзистенціалізм є найбільш впливовим напрямом гуманістичної думки, поширеним у всьому світі. Основними проблемами екзистенціалізму стали: людина як унікальна істота, філософія буття, гуманізм, проблема свободи та відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Метою управління освітою є створення умов для розвитку особистості. Під гуманізацією в управлінні інноваційними процесами треба розуміти перехід від авторитарної педагогіки – педагогіки тиску на особистість, що заперечує загальногуманістичну цінність свободи як можливість самоактуалізації творчості, ігнорує проблему міжособистісних відносин між учителем і учнем – до особистісно-орієнтованої педагогіки, яка надає абсолютного значення особистій свободі й умінню індивіда прогнозувати та контролювати свою діяльність, вчинки, особисте життя, утвердженню гуманних відносин між учасниками педагогічної взаємодії. З точки зору екзистенціалізму, освіта – це процес розвитку вільних особистостей, а також таких, які самоактуалізуються. Тому при організації освітнього процесу не виникає потреби ні в примушуванні, ні в розпорядженнях з боку вчителів. Учні самі обирають і створюють свою природу. Саме на це мають спрямовувати свої зусилля педагоги цієї орієнтації, адже їхній професійний інтерес зміщується до гуманітарних дисциплін і мистецтв, бо це краще сприяє емоційному і моральному розвитку

особистості. Нове виникне лише там, де для цього створені можливості, де є свобода вибору.

Якщо розглянути філософську методологію дослідження освітнього маркетингу, то основу складає як традиційна філософська теорія, так і положення філософії постмодернізму. Оскільки освітній маркетинг інтерпретується передусім як соціальний механізм гуманоцентричної переорієнтації ринкового суспільства в дусі цінностей ноосферної філософії, в основі методології знаходяться ті філософські напрями, що обґрунтовують пріоритетність гуманістичних критеріїв розвитку суспільства – феноменологія, екзистенціалізм, філософська антропологія, гуманістична психологія. Найбільше методологічне значення в цьому плані мають положення про особистісний вимір буття та екзистенціальних проблем людини [2, с. 67].

З екзистенціального уявлення про світ, освіта починається не із засвоєння відчуженого знання, а з розкриття морального «Я». Діти прийшли в цей світ, маючи повну свободу «будувати» себе; вони розглядаються як активні і свідомі істоти, яких не можна аморально виховувати відповідно до деяких апріорних знань про те, якими вони мають стати. Вчитель повинен так організувати навчальний процес, щоб кожен учень міг відчути три основні цінності: «я – істота, яка обирає, і мені не уникнути вибору особистісного життєвого шляху»; «я – людина вільна, яка абсолютно вільна визначати мету власного життя»; «я – людина, яка особисто відповідає за кожний здійснюваний акт вибору». Все це може відбуватися лише за умови панування атмосфери свободи, отже, в освітніх установах не повинно бути ієрархії влади, домінування педагогів над учнями, зовнішніх стандартів успіху, а отже, не має потреби в тестах і оцінках. У центрі навчального процесу має бути самовизначення учня. О. Хеффе пропонує співвідносити обов'язкову та довільну програми правової, морально-етичної і культурно-ціннісної орієнтації, використовувати універсальні європейські цінності стосовно соціального конструювання дійсності [15, с. 284-285].

Інноваційний підхід до управління спрямований на формування нових ідей, які вдосконалюють й роблять максимально ефективними управлінські процеси; на прийняття оптимальних управлінських рішень у ситуаціях невизначеності; на продуктивне розв'язання управлінських проблем, а також на попередження та конструктивне вирішення конфліктів. Інноваційний підхід розглядає також управління як процес створення, освоєння та використання інновацій, як послідовне перетворення ідей і знань в управлінські технології, методи і прийоми. Характеризуючи професіоналізм управлінців, ми погоджуємось з Є.С. Березняком, який наголошує: «Відмінною рисою, що притаманна хорошому директору, є неперервне

самовдосконалення організації праці і педагогічного процесу, впровадження в практику досягнень педагогічної науки і кращого досвіду, постійне відчуття нового, нетерпиме ставлення до застою, до самозаспокоєння» [1, с. 43].

Сучасна вітчизняна школа дуже далека від орієнтації на потреби дитини і тим більше – організації співпраці з учнями для формування гуманоцентричних основ власної діяльності. Це є однією з причин відчуження учнів у навчальному процесі, що, в свою чергу, потребує авторитарних методів управління та комунікації учасників освітнього процесу [10, с. 11].

Якщо розглядати основні принципи на яких ґрунтується концепція випереджаючої освіти, то один із принципів базується на гуманоцентризмі освітньої діяльності, за яким забезпечення умов для духовного розвитку дітей та молоді, пріоритету гуманістичних цінностей та ідеалів ставиться у центр уваги педагогічного колективу та в управлінні інноваційними процесами в навчально-виховних закладах [3, с. 56].

Освіта може стати випереджаючою щодо розвитку суспільства тільки тоді, коли кожний вчитель буде добре розуміти, яку роль його спеціальний предмет повинен відігравати у формуванні в учнів нового типу світогляду про світ у цілому. А важливою частиною досягнення такого розуміння є реформування системи управління усіма елементами цілісно-плюралістичного педагогічного процесу [7, с. 11].

Основними критеріями гуманізації в управлінні інноваційними процесами в закладах освіти є:

- змістом освітнього процесу в школі є життя учнів, у якому діти дорослішають, розвиваються і формуються як особистості. Усі аспекти освітньої діяльності, у т.ч. процес навчання, виховання та міжособистісної комунікації підпорядковані основній меті – саморозвитку дітей;

- умови для того, щоб кожна дитина знаходила простір для розвитку своїх можливостей, могла сповна виявити свою індивідуальність – і в навчанні, і в усіх інших формах шкільного життя;

- формування зрілої особистості, адаптованої до самостійного життя та діяльності в сучасному інформаційному суспільстві в усіх її проявах – і як працівника, і як громадянина, і як приватної особи;

- налагоджування системи партнерства між учнями та педагогічним колективом, в основі якого – потреби розвитку учнів і входження педагогів у життя дітей;

- пізнання і засвоєння з боку дітей істинно людського, морального в культурі, що детермінує збіг на рівні систем цінностей індивідуальних і загальнолюдських інтересів [8, с. 15].

Зміст управління розкривається через виконання тих чи інших управлінських функцій, певний розподіл обов'язків і спеціалізацію в сфері управління. На наш погляд, найоптимальнішим є такий розподіл функцій управління: планування, організація, контроль, регулювання й аналіз. Управлінську працю доцільно будувати на основі чіткого розподілу й кооперації. Узгодженість дій – одна з важливих умов управління. Від кожної людини вимагається готовність до постійних змін, що здійснюються на особистому та суспільному рівні [4, с. 14].

Сучасний керівник має бути гуманістично спрямованою особистістю, яка професійно здійснює оновлені функції управління. Його професіоналізм полягає в умінні прогнозувати нововведення з позицій їх значущості для розвитку особистості дитини, в умінні генерувати ідеї, постійно оновлювати зміст та технології управління навчальним закладом, тобто реально забезпечувати гуманізацію інноваційних процесів як визначального фактора їх реалізації. Ефективна управлінська діяльність можлива лише тоді, коли буде враховано специфіку взаємодії між найрізноманітнішими елементами освітніх і педагогічних систем, що полягає в їх здатності до самоорганізації.

Гуманізація освіти сприяє становленню та вдосконаленню цілісної особистості, яка відкрита для сприймання досвіду і прагне до максимальної реалізації своїх можливостей, здатна до усвідомленого й самостійного вибору в різних життєвих ситуаціях.

Чи є екзистенціалізм гуманізмом? Слово «гуманізм» має два абсолютно різних значення. Під гуманізмом можна розуміти щось на кшталт теорії, що розглядає людину як мету та найвищу цінність. Але буває і інше тлумачення гуманізму: «... Людина завжди перебуває поза собою. Саме проектуючи себе і втрачаючи себе ззовні, вона існує як людина. З іншого боку, вона може існувати лише маючи трансцендентну мету. Будучи цим виходом за межі, вловлюючи об'єкти лише у зв'язку із цим подоланням самої себе, вона перебуває у центрі виходу за межі. Немає жодного світу, окрім світу людської суб'єктивності. Цей зв'язок трансцендентності, що конструює людину, і суб'єктивності – у тому сенсі, що людина не є замкнена у собі, а завжди присутня у людському світі – і є те, що ми називаємо екзистенціалістським гуманізмом. Ми нагадуємо людині, що іншого законодавця, окрім неї самої, немає, у занедбаності вона буде вирішувати свою долю. Ми показуємо, що реалізувати себе по-людськи людина може не шляхом занурення у саму себе, а у пошуку мети зовні, якою може бути звільнення або ще якась конкретне самоздійснення» [12, с. 254].

У системі цінностей екзистенціалізму головне місце посідають свобода і відповідальність особистості. Для екзистенціаліста людина завжди перебуває у процесі становлення, роздумах, сумнівах,

сподіваннях; завжди відповідає за те, що вона з собою зробила, її свобода і відповідальність за себе не мають меж. Людина має відчуття свободи особистої діяльності, і тому її потрібно розглядати не як об'єкт управління, а як суб'єкт, що свідомо обирає, зокрема, своє ставлення до себе, суспільства і світу. Свобода кожного громадянина мусить бути забезпечена, - вона має обмежуватись владою лише тоді, коли хтось порушує свободу і права іншої людини. А така діяльність в освітньому закладі можлива лише за умов демократизації педагогічного процесу, який є впровадженням у педагогіку системи принципів демократії, надання свободи творчості в управлінні інноваційними процесами керівнику, педагогу й більших можливостей вихованцям.

Сучасна освіта має створювати умови для виховання людини демократичного світогляду, яка поважає права та свободи інших, культуру і традиції інших народів світу, орієнтується в реаліях і перспективах суспільного розвитку. Сьогодні всім відомо, що демократія немислима без освіти [11, с. 55].

Демократія – це спосіб співжиття, форма спільного досвіду. Збільшення кількості осіб, які беруть участь у певній справі й через це мусять співвідносити власні дії з діями інших людей і зважати на дії інших людей, розпочинаючи і спрямовуючи власні, еквівалентне руйнації тих класових, расових і національно-територіальних бар'єрів, які не давали можливості людям повністю усвідомити значення своєї діяльності [13, с. 64]. Іншими словами, демократія за Дьюї є формою громадянського життя, способом співжиття, цариною, де набувається спільний досвід, руйнуються бар'єри і виникають спільні інтереси [3, с. 85]. Будь-яку спробу навчити демократії доведеться починати з послідовної організації управління класом, школою, а також гуманних відносин між адміністрацією, вчителями і учнями на основі демократичних принципів [8, с. 184].

Орієнтація на особистісну сутність людини, прагнення її звільнити від одноманітності в суспільному бутті та особистісному розвитку домінують у сучасній теорії і практиці виховання і навчання. Складові цієї домінанти є одночасно і характерними ознаками гуманістичної педагогіки, яка дає можливість шукати нові напрями в управлінні інноваційними процесами в закладах освіти.

Гуманістична педагогіка дає широкий простір для реалізації позиції дитини у процесі навчання і виховання. У контексті гуманістичної освітньої парадигми принципово іншою варто розуміти і позицію педагога, якому належить бути не засобом, а визначальним чинником навчального процесу, соратником і супутником дитини на шляхах пізнання. Учитель, вихователь є провідною постаттю успішної педагогічної взаємодії з вихованцями, від нього залежить оперативність урахування їх особистісних якостей, що постійно

змінюються під впливом зовнішніх обставин та індивідуального зростання [14, с. 126-127].

З позиції екзистенціалізму, вчитель не дресирувальник, не тренер і навіть не інструктор, він учасник діалогу з учнями, він буде з ними рівноправні стосунки. Неможливо на основі логіки побудувати суб'єкт – суб'єктні відносини в процесі управління в освітньому процесі, які б сповна задовольняли особистості. Для них істотною є фізична, хімічна або навіть органічна природа людського існування. Їх передусім цікавить душевне і духовне життя особистості і наполягають вони на унікальності життєвого шляху особистості, яку суспільство намагається перетворити в бездушний автомат, дегуманізувати її. Цінність предметного змісту освіти екзистенціалізму полягає лише в тому, що воно надає учням засоби самореалізації і саморозвитку, в цьому істотне значення і сутність його для учня.

Реалізація основних ідей екзистенціалізму в управлінні інноваційними процесами в освітніх закладах передбачає:

- визнання людини як найвищої соціальної цінності й орієнтація на її потреби, інтереси, здібності;
- забезпечення права громадян на доступність і безплатне здобуття повної загальної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності;
- вільний вибір особистістю загальноосвітнього навчального закладу, типу та його форми навчання (групова або індивідуальна) незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак;
- задоволення індивідуальних запитів учнів через варіативну складову змісту загальної середньої освіти;
- забезпечення інтеграції і наступності всіх структурних складових неперервної освіти;
- визначення прав та обов'язків суб'єктів освітнього процесу і встановлення відповідальності за порушення законодавства про загальну середню освіту;
- налагодження нової системи гуманних взаємин і комунікацій між різними суб'єктами освітнього процесу і зовнішнього середовища: учень-учень, учень-вчитель, учень-батьки, учень-адміністративно-управлінський персонал, учень-представники соціальних інституцій, вчитель-представники соціальних інституцій;
- свободу вибору стилю та моделі комунікативної взаємодії;
- свободу вибору учнем форм і способів здобуття освіти і надання йому можливості отримати таку універсальну освіту, яка б відповідала його здібностям і інтересам, освітнім потребам і дала змогу реалізувати власну життєву програму;
- самореалізацію кожного з учасників освітнього простору і процесу управління, яка є провідною метою управління, діяльності закладу освіти [6, с. 79].

З погляду екзистенціалізму, при проектуванні навчально-виховного процесу слід бачити в учнях окремі особистості і розглядати групи і класи де здійснюється процес організованої освіти, як середовище, в якому унікально розвивається кожна особистість. Найважливішим для екзистенціалізму є процес самовизначення особистості у власній життєдіяльності, пов'язаний з самореалізацією і самоствердженням. Потреба у самовизначенні особистості є однією зі складових активності людини і детермінує її поведінку. Самовизначення є вибором особистістю шляху розвитку, своїх взаємин із суспільством.

Висновок. Сучасний керівник має бути гуманістично спрямованою особистістю, яка професійно здійснює оновлені функції управління. Гуманістична педагогіка дає широкий простір для реалізації позиції дитини у процесі навчання і виховання. Цінність предметного змісту освіти екзистенціалізму – лише в тому, що воно надає учням засоби самореалізації і саморозвитку, в цьому полягає його істотне значення і сутність його для учня. Для екзистенціалізму людина завжди перебуває у процесі становлення, роздумах, сумнівах, сподіваннях; завжди відповідає за те, що вона з собою зробила, її свобода і відповідальність за себе не мають меж. Людина має відчуття свободи особистої діяльності, і тому їй потрібно розглядати не як об'єкт управління, а як суб'єкт, що свідомо обирає, зокрема, своє ставлення до себе, суспільства і світу. Сучасна освіта має створювати умови для виховання людини демократичного світогляду, яка поважає права та свободи інших, культуру і традиції інших народів світу, орієнтується в реаліях і перспективах суспільного розвитку. Визнання учня як суб'єкта управління, що свідомо формує ставлення до себе, людей, навколишнього світу, дає змогу визначити завдання управлінської діяльності керівника закладу на певному етапі забезпечення оптимальних умов для вільного і свідомого вибору. Інноваційний підхід до управління спрямований на формування нових ідей, які вдосконалюють й роблять максимально ефективними управлінські процеси, на прийнятті оптимальних управлінських рішень у ситуаціях невизначеності, на продуктивне розв'язання управлінських проблем, а також на попередження та конструктивне вирішення конфліктів.

Використана література

1. *Березняк, Е.С.* Руководство современной школой / Е.С. Березняк. – М.: Просвещение, 1983. – 208 с.
2. *Братаніч, Б.В.* Філософія соціально-орієнтованого маркетингу в освіті : монографія / Б.В. Братаніч. – Дніпропетровськ: Інновація, 2005. – 224 с.
3. *Висоцька, О.Є.* Освіта для сталого розвитку : науково-методичний посібник [Текст] / О.Є. Висоцька. – Дніпропетровськ: РоялПринт, 2011. – 200 с.

4. Гидденс, Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации / Э. Гидденс. - 2-е изд. – М.: Акад. Проект, 2005. – 528 с.
5. Дьюї, Дж. Демократія і освіта / Дж. Дьюї [пер. з англ.] – Львів: Літопис, 2003. – 294 с.
6. Калініна, Л. Ідеї екзистенціалізму в управлінні закладом освіти / Л. Калініна // Освіта і управління. – 2002. - № 2. – С. 77-86.
7. Лутай, В.С. Основне питання сучасної філософії освіти і реформування освіти / В.С. Лутай // Освіта і управління. – 1998. - № 3. – С. 7-19.
8. Мошер, Р. Воспитание гражданина: демократические школы / Ральф Мошер, Роберт Кенни, Эндрю Гаррод [пер. с англ.] / Под общ. ред. Т.Э. Балуян, Е.Я. Мигулова, Е.И. Яковлева. – М.: «Народное образование», 1996. – 232 с.
9. Онищук, Л. Інноватика – істотна складова гуманістичної парадигми учіння / Л. Онищук // Шлях освіти. – 2000. - № 4.- С. 13-16.
10. Романенко, М.І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід : монографія / М.І. Романенко. – Дніпропетровськ, «Промінь», 2001. – 159 с.
11. Сагуйченко, В.В. Шкільний директор як освітній філософ: критичний аналіз управління досвіду / В.В. Сагуйченко // Грані. – 2011. - № 1. – С. 50-54.
12. Сартр, Ж.-П. Экзистенциализм-это гуманизм / Ж.-П. Сартр [пер. с фр. М. Грецкого]. - М.: Изд-во иностр. лит., 1953. - 568 с.
13. Уайт, П. Громадські чесноти і шкільна освіта: виховання громадянина демократичного суспільства : монографія / Патрісія Уайт ; [пер. з англ. мови та передмова В. Коломоєць]. – К.: Вища школа, 2000. – 118 с.
14. Химинець, В.В. Інновації в сучасній школі / В.В. Химинець – Ужгород, 2004. – 168 с.
15. Hoeffe, O., Subsidiaries Staats handeln // Schweizerische Zeitschrift für politische Wissenschaft. - Vol 3. - Issue 3. - 1997. - S. 259-290.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2013 р.